

Türkiye’de Modernleşmenin Süreçsizliği: Hürriyetin Peşinde Cemil Meriç

Taylan Can DOĞANAY

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Maalesef günümüzde siyasi ve medyatik bir imajı pekiştirmekle eş görülen akademinin içerisinden düşünemediğim kadarıyla...

Özet

Cemil Meriç (1916-1987) Türkiye’de siyasal düşüncenin beslendiği özgün bir düşünce insanıdır. Meriç’i, düşüncelerinin izinde takip ederken; Onun yazım üslubuna kapılmamak elde değildir. Dolayısıyla akademik yazım üslubunun esnetildiği bir düşün dünyasının temsilcisi olmak; Meriç’i zamanının ötesinde de özgün kılmaktadır. Anlam dünyasında filizlendirdiği düşüncelerini, fiili gerçeklikler ile ilişkisini tartışarak sunan Meriç, tarihsellikten beslenmektedir. Özellikle Meriç’in Türkiye’de siyasal düşünceye ilişkin düşüncelerinde sıklıkla kullandığı yöntemi, bir tahlilden ziyade bir kıyas gibi görünmektedir. Bilginin ne olduğunu, ne olmadığını sorgulayarak; kıyas eden bir üretme yöntemidir. Bu bağlamda Meriç, düşünceyi doğuran değerleri toplumsal açıdan yapısal olarak irdelemektedir. Ancak düşüncenin evrenselliğini göz ardı etmemektir. Öyle ki yalnızca toprağında ve ikliminde tutacak fidelerin en lezzetli meyveleri vereceğini hatırlatmakta ve inancını taşımaktadır.

Çalışmada, Meriç’in düşüncelerinde hürriyete dair irdelenen meseleler özellikle *hürriyetsiz düşünce ve düşüncesiz hürriyet* başlıklarında konu edinilmektedir. Meriç’in düşün dünyasında yeni bir tema ortaya koyabilmek amacıyla değinilen konu; hürriyet, metinsel ve söylemsel bağlamda okunmaktadır. Metin içerisinde hürriyet ile ilişkisel düşünce, Meriç’in söylemi üzerinden görünür kılınmaktadır. Bu perspektifte konu ve amaç ekseninde uygulanan veri edinme ve analiz etme tekniği, metin içerisinde söylem analizidir. Edinilen verilerin ana kaynağı olarak Meriç’in başlıca eserleri kullanılmaktadır. Birincil eserlerin yanı sıra Meriç ve düşünceleri üzerine yazılan eserlerde ve Meriç’in eserlerinde *hürriyet* kelimesinin geçtiği her ifade bütünlüğü tutarlılıkla bir araya getirilmektedir. Meriç’in Türkiye’de siyasal düşünceyi ele aldığı meselenin *modernleşme* süreci olduğu dikkate alınarak; *hürriyet* kelimesinin Meriç’in düşüncelerinde nasıl seyrettiği de ortaya konulmaktadır. Ancak *hürriyet* tek başına bir kelime olarak değil de sözcük öbeği olarak kullanıldığı ifade bütünlüğünde dikkate alınmaktadır. Bu sayede Meriç’in *hürriyet* ile ilişkisel düşünceleri Onun özgünlüğünde görünür kılınabilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Cemil Meriç, Hürriyet, Türkiye’de Siyasal Düşünce

The Inertia of the Modernization in Turkey: Cemil Meriç in The Pursuit of Liberty

Abstract

Cemil Meriç (1916-1987) who has a exclusive writing style is an unique philosopher for political thought in Turkey. His writing style is so fascinating that it’s difficult to be different from his writing style while writing about his ideas. Therefore, Meriç is still unique philosopher because of that Meriç’s writing style is cause to yawn the academic writing style.

Cemil Meriç’s thoughts which are presented by Meriç discussing distance in between idea and actual are derived from his meaning world. Thence the method which is used by Meriç especially in ideas about political thought in Turkey appears because Meriç usually refers the historicity. And this method is not an analysis contrariwise it is a comparison. The question of *what is not information* is the basic approach in this method. İn this context Meriç examines cultural values that political thoughts are pullulated by these values, additionally Meriç never ignore the universal feature of thought.

This article includes the liberty issue discoursed by Meriç. The relationship between subject and purpose is connected in search of new theme in the Meriç’s ideas. İn this perspective the liberty that is subject of this article is examined in context textual and discursive. İn this perspective, data acquiring and analysis technique of this article is discourse analysis on text that Meriç’s books is fundamental source for acquiring data. Thus, all of the expressive entirety related with liberty carefully is compiled considering modernization process in Turkey.

Keywords: Cemil Meriç, Liberty, Political Thought in Turkey

1. Metinsel ve söylemsel bağlamda Cemil Meriç’te hürriyet

Zaman, her daim geride bırakılan ve geride kalandır. Öylesine muğlaktır ki; insan, zamanı yalnızca kendi gerçekliğinin suretinde fark edebilir. Ve değişim, zamanın fark edilebilir yanıdır. Modernite, günümüzde dünya

Toplumlarının, suretlerine baktıklarında gördükleri; zaman mefhumudur. Değişimin modeli olarak modernite, kimi toplumlarda süreç ve kimi toplumlarda ise süreçsizlik

arasında mekik dokumaktadır. Süreç, değişimin toplumsallaşması iken; süreçsizlik değişimin toplumsallaşamamasıdır. Çalışmada da süreç ve süreçsizlik ayrımında modernite eleştirel bir tavırda okunmaktadır. Modernleşmenin süreçsizliğinde hürriyet meselesine, Cemil Meriç’in zamanının ötesini gören düşün penceresinden seyir edilmektedir. Seyredilirken de hürriyetin peşinde soluk soluğa aranan bir düşünür, Cemil Meriç’in hürriyetine özenmemek elde değildir.

Cemil Meriç, eserlerinde çoğu zaman tahayyül sınırlarının dışına çıktığından; onun düşün dünyasında gezinebilmek zor zanaattır. Birbirleriyle, esen rüzgâr değdikçe fısıldaşan ağaç yaprakları gibi kitap yaprakları da parmak uçları değdikçe fısıldaşmaktadır. Ancak yetmez, Meriç'in külliyyatı bir ağaç gövdesini resmedercesine dizildiğinde ancak tahayyüle imkân bulunabilmektedir. Buna rağmen Meriç'in düşün zenginliği, sıklıkla Doğu-Batı ayrımında belirginleşen bir ana temaya yerleştirilerek ıssız bırakılmaktadır. İlâveten okuyucu Meriç'in düşüncelerine Doğu-Batı ayrımında, ön yargılarını pekiştirmek gayesiyle de Onun düşüncelerine başvurabilmektedir.

Belirtilmelidir ki; Meriç'in meselesinin Doğu-Batı ayrımı olmadığı istikametinde, çalışmaya yön verilmemektedir. Yalnızca Meriç'i metinsel ve söylemsel bağlamda okumanın ve anlamının, tutarlılık arz eden çeşitli temaları da görünür kılabilceği düşünülmektedir.

Metinsel ve söylemsel bağlamda Meriç'in eserleri; a) düşünsel pratiğin işleyişini, b) ifadesel biçimin karakteristiğini, c) kavramsal dizilimin içeriğini tahlil ederek, incelenabilmektedir. Hürriyet, kavramsal yönüyle Meriç'in irdelediği özgün konulardan biridir. Hürriyet ekseriyetinde, metinsel ve söylemsel bağlamda inceleme ise Meriç'in a-a) hürriyete dair düşüncelerini fiili gerçekliklerden yola çıkarak kurgulamasında, b-a) hürriyete dair ifadelerini tarz-ı üslubuyla açıkça belirtmesinde, c-a) hürriyete dair ele aldığı meseleleri eserlerinde tartıştığı konularla irdelemesinde, yürütülebilmektedir¹.

1.1. Düşünsel pratiğin işleyişi

Düşünsel pratik, metodolojik izlencenin nasıl sürdürüldüğüne bağlı olarak işlemektedir. Meriç düşünceyi sıklıkla tüme varım veya tümenden gelim arasında fakat muhakkak fiili gerçekliklere dayanarak üretmektedir. Metinsel yapıyı, düşünürler (kişiler) ve düşünceler üzerinden kurarken; çağrışımlara başvurarak söylemsel yapıyla özdeşleştirmektedir. Başvurduğu çağrışımlar, çoğunlukla kendi düşün dünyasındaki anlamları betimlemek için kullandığı *istibdat*, *fetih*, *padişah-tebaa*, *kurban*, *sevap-günah*, *kutsal*² vb. kültürel ve yerel kelimeler olmaktadır.

Türkçede hürriyet mefhumu yok. Fransız Devriminden sonra duymaya başladığımız "liberté" lafzını, önce "serbesti" ile karşılamışız. Serbesti, başı bağıllık demek. Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda³ boy gösteren bu Farsça kelime, çok geçmeden yerini Arapça rakibeye kaptırmış: Hürriyet. Yeni tanıdığımız bu nazenini Osmanlı devlet ricaline takdim eden Sadık Rifat

(Meriç, 2008c: 204-205).

Paragrafta tahlil edilebildiği ölçüde Meriç'in hürriyete dair düşünsel pratiği, evvela düşünsel yönüyle hürriyetin ilk kullanımından; fiili bir gerçekliğe dayanarak işlemektedir.

¹ Metinsel ve söylemsel bağlamda düşünceyi analiz edebilmek için kullanılan başlıca kaynaklar için ayrıca bakınız:

Enkvist, 1985, *Text and Discourse Linguistics, Rhetoric and Stylistics*, ss. 11-38.

Givon, 2008, *Coherence in Text vs. Coherence in Mind*, ss. 258-303.

² Meriç, 2008c, *Mağaradakiler*, ss. 196-209.

³ Ayrıca bakınız: "...Meclisi Ahkâm-ı Adliye azası dâhil lüzumu mertebe tekris olunarak ve vükela ve ricali Devlet-i Aliye'miz dahi bazı tayin olunacak eyyamda orada içtima ederek ve cümlesi efkâr ve mütaaleatını hiç çekinmeyip *serbestçe* söyleyerek işbu emniyeti can ve mal..." (Ahmet Mithat Efendi, 2013: 180).

1.2. İfadesel biçimin karakteristiği

Söylemsel kategori ifadenin içeriğini, biçimini ve türünü kapsamaktadır (Phillips and Hardy, 2002: 6-11). İfadenin biçimi, ifadenin mahiyetinde taşıdığı anlamın ifadeye kattığı duygulanımdır. Metinlerindeki ifadesel biçimi Meriç'i farklı kılan özelliklerinden biridir. Meriç'in cümlesindeki her bir kelime, onun duygulanımını yansıtarak; düşünceyi maksadına layıkıyla ulaştırmaktadır. Meriç, düşüncelerinin takdiminde, güzelleştirme nezaketine girmeden ve alay etmeden metaforu eksik etmemektedir.

"Bu kaypak tanımlar, hürriyet kelimesini de, daha birçok kelime gibi 'metafizik orospu' haline getirmiş (lafargue)" cümlesi, Meriç'e özgü (2008c: 199) ifadesel biçimin karakteristiğine örnektir. Meriç bu cümlede hürriyete dair ifadesini tarz-ı üslubuyla olumsuzlamamakta; hürriyetin kendi düşün dünyasındaki anlam usaresine yetmediğine değinmektedir.

Bir diğerinde Meriç (2008c: 198) "iç hürriyet bir aldatmacadır, Sartre'a göre... ..insanın zincirlerini gizleyerek onu daha çok köleleştirdi" cümlesinde hürriyete dair ifadesel biçimini, "zincire vurulan Epiktetos niye başkaldırın? Hür olduğunu hissediyor, hürriyetin tadını çıkarıyor ya! Serbest olmuş, olmamış ne yazar!" cümlesiyle tezatlıkta göstermektedir.

1.3. Kavramsal dizilimin içeriği

Metinsel kategorinin bütünsel kurallar dâhilinde sıralı ifade dizilerini kapsadığı belirtilebilmektedir. Tek başına kelime itibarıyla özeli ancak mahiyeti itibarıyla geneli; kavramsallaştırmayı oluşturan birden çok kavramı, barındıran bir ifade olarak kavram, metin içerisinde tutarlılığı sağlayan rol görevi görmektedir. Kavram, kümelenen kelimeleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla kavramın metin içerisinde kullanıldığı alanlar, içeriğine bağlı olarak belirlenebilmektedir.

Külliyyatında Meriç, kendine konu ettiği meseleyi kavramın literatürdeki mahiyetinin kapsadığı kelimelere bağlı kalarak irdelemektedir. Özellikle de dillerin *kamusuna* ve dilbilgisine duyduğu ilgi, Meriç'i kavramların dünyasında rehber kılmaktadır. Meriç'in Batı siyasi düşüncesinde mihenk taşı niteliğindeki kavramların içeriğine kadar ulaşabilmesi de durumun göstergesidir.

Meriç, hürriyet kavramının serüvenine evvela Fransız Dili Sözlüğü'nde (Dictionnaire de la Langue Française) seyre dalar: "İşte size bir demet düşünce. Aydınlandınız mı? Littré'nin *Fransız Dili Sözlüğü'nde* Yirmi Dört anlamı var kelimenin. Sekizi, hürriyetin nesnel durumuna ait... Altısı, hürriyetin öznel durumunu belirtiyor..." (2008c: 198) cümlesinden hareketle, Meriç'in kavramın içeriğine bağlı olarak kavramı kullanabileceği alanların belirli olduğu tahlil edilebilmektedir.

2. Süreçsizliğin akameti

16. ve 17. yüzyıllar Batı medeniyeti için yaşamın her köşesinde kadercî Tanrı anlayışından insanı kurtarıp, akılcı kılmaya ve insani duygularıyla donatmaya gayret edilen yüzyıllardır. Akılcı kavrayışın egemenliği, nihayetinde insanın kendi iç tutarlığına sirayet ettiğinde her bir kişi moderniteyle hemhal olur. 19. yüzyıla gelindiğinde bilim ve ilim; sanat ve edebiyat, modern olanın imgelemine simgeledikleri ölçüde kişilerce kabul görmeye başlar. Böylelikle insanın iç tutarlılığının pekiştirdiği modern olan beraberinde modern insanı biçimlendirir. Meriç (2009b: 396-

397) tereddütsüz bu insana *angoisse*'a (huzursuzluğa) kapılan bir zavallılıkla acır: Tanrısının defin merasimine defalarca davet edilen bir zavallıdır, modern insan.

Batı medeniyetinde modern insanı karakterize eden modernleşme sürecinin, pagan değerlerini içeren değerlere sarmalanarak başladığı genel kanaattir. Batı toplumlarınca siyaseti konsolide eden değerlerin yenilenmesi de bu sürecin bir evrimidir. Ancak modernliğin evrensel gelişim çizgisindeki seyri; zamanla Batı merkeziliğinin sorgulanmasıyla toplumlara özgü yorumsal çizgiye kayma gösterir. Yorumsal; kültürel ve yerel değerlere sarmalanan bir modernleşme süreci, Batı medeniyetinin kendine has tarihselliğinden bağımsız bir modernite tahayyülü olduğundan ötürü modernitenin akılsal tartışmasından ziyade yaşamsal tartışmasında ivme edinmektedir. Yaşamsal tartışmanın meselesi değerlerin değişiminin veya dönüşümünün ne derece topluma sirayet ettiğiidir.

Böylesi bir okumanın serinliğinde, modernleşmenin modernitenin oluş koşulları dışında, insana ve topluma yalnızca atalet getireceği ifadesi rahatlıkla dile gelmektedir. Diğer yandan toplumların yorumsal kaynaklarını teşkil eden kültürel ve yerel değerlerin nihayetinde alternatif modernlik biçimini yaratabileceği de ihtimaldir. Dolayısıyla moderniteye dair yaşamsal tartışmanın mekânsal düzlemde bir yorumu da Batı-dışı coğrafyada *yerellik* vurgusu üzerinden yapılmaktadır (Göle, 2007: 56-60).

Tartışma Türkiye'de modernleşme düşüncesi açısından ifadesini ise zamanını eskitmeksizin *batılılaşmak* ve *çağdaşlaşmak* gibi söylemlerin üretildiği düşüncelerin ve söylemlerin ürettiği düşüncelerin, toplumdaki belirginleşmelerinde bulur. Oysa bu düşünceler Meriç için (2013: 477-483) insanları fikri temellerde ayırarak; toplumda tezatlıklar oluşturmaktadır. Modernleşmenin süreçsizliğini başlatan da, değişen değerlerin Türkiye'de insanların düşün dünyasına yerleşmemesidir. Artık toplum yalnızca tezatlıkların yarattığı çelişkiler arasında vücuda gelir. Endişe verici bir durumdur bu. Meriç'in kaygılarını pekiştirir; meçhullük, kararsızlık, acizlik tüm bunlar *angoisse*'a kapılan bir insanın, onu meydana getiren şartlara karşı güvensizliğini ve bunalımını doğurur (Meriç, 2009b: 112-113). Nedeni ise *angoisse*'a kapılan insan, her daim hürriyet korkusunu; irade-i kararı vermenin cesaretsizliğini taşımaktadır (Meriç, 2009d: 38).

Meriç'in düşün dünyasındaki insanın iz düşümü, 19. yüzyılda La Création (yaratılış) efsanesinin kâinat ve insan dengesini, unutan ve unutturan; dengenin yerine kendi ve eseri arasında dengesizliği üreten, geçici kuvvettir. Tek başına varlık olarak değil de insan, içtimai bir varlıktır. Kuvveti meydana getiren de insanın içtimai bir varlık olmasıdır. Ancak toplumu vücuda getiren insan, esir ve hür olarak ayrılmaktadır (Meriç, 2009d: 30-32, 48-53, 81-82, 116-117). Dolayısıyla insan ve toplum arasındaki ilişki, Meriç'in düşüncelerinde kuvvetin yönünü sevk eden ve irade-i karar verebilme imtiyazını sahiplenilen insan(lar) tarafından kurulmaktadır.

Meriç, Türkiye açısından şöyle demektedir:

1923'ten sonra bizde... Tek kuvvet Mustafa Kemal'di. Tek başına ihtilaller yaptı, tarihi zorlayış memleketin kaderinde ne gibi

değişiklikler yaptı, istihsal sisteminde⁴, geniş kütelerin hayatına ne getirdi? Hiç.

(Meriç, 2009d: 81-82).

Akametinden sıyrılabilme çabası, zamanla Türkiye'de siyasal düşüncüyü de dâhil ederek entelektüel düzlemi genişleyen de bir sorgulama alanı oluşturur. Ancak Türkiye'de entelektüelin düşüncesi, modernitenin konseptinde var olan kavramların muğlaklığından ötürü tutunamamaktadır. Tüm bunlardan ötürü Türkiye'de siyasal düşünce açısından, modernitenin yapısal tahlilini sağlayacak ve moderniteyi inşa edecek kavramları üretmemeye sorunu vardır.

Modernitenin yaşamsal tartışması, Türkiye'de siyasal düşüncenin ekseriyetle odaklandığı noktadır. Oysa modernitenin anlam dünyasından ayrı bir modernleşme seyri yalnızca süreçsizliğe yakalanmaktadır. Süreçsizlik, kavramsal, kuramsal ve kurumsal bir model olarak modernitenin imgelemiyi Batı-dışı coğrafyalarda zamansal algıyı da biçimlendirmektedir. İdealize edilen modernleşme süreci, kültürel ve yerel değerleri de eskiye ait kılmaktadır. "Çağdışılık ithamı, iftiraların en alçakçası, en abesi"dir (Meriç, 2008a: 99) nede olsa; ilaveten siyasal düşüncede bir buhrana da sebep olmaktadır. Öyle ki, modernite tarafından zamansal hiyerarşiye tabi tutulan Türkiye'de siyasal düşünce (Göle, 2007: 61), kendi tarihsel deviniminde değil de; Türkiye'de toplum tarafından yaşanmamış Batı tecrübesine başvurarak, moderniteyi inşa edebileceği sanısıyla süreçsizliğin akıntısında sürüklenmektedir.

3. Hürriyetsiz düşünce

Düşünceye hürriyet, sonsuz hürriyet (Meriç, 2008a: 96).

Toplum ilkeli ve oluş halinde tarihi bir realitedir (Meriç, 2009c: 58). Realitesi yani toplumun yaşanmışlığı, medeniyet ile cisimleşebilmektedir. Toplumun bütün değerlerini muhafaza edendir, medeniyet. Meriç (2008c: 228) medeniyeti öyle tarif eder ki; hakikatin daimi olduğu şuurdur. Süreçsizlik, medeniyette zuhur edebilir değildir. Ancak medeniyetler de ihtiyarlar, şuur ırmağı bulanık akar ve mazi unutulur (2009b: 108-109). Oysa toplumun kendisini var kılan mazidir. Maziye peşi sıra serpiştiren ve aksettiren de, dildir. Dil sayesinde düşünce ifadesini bulabilir; toplum bir realite haline gelebilir. Meriç (2008a: 88) şu sözleri sarf eder: "Kamus, bir milletin hafızası, yani kendisi; heyecanı, haysiyetiyle, şuuruyla".

Düşünce, akıllara dirayet kazandırabildiği; sözlere sirayet edebildiği kadarıyla hürriyetini kanatlandırır. Fakat Meriç'e (2008b: 308) göre Türkiye'de toplumun ve medeniyetin talihsizliği temellerdeki kifayetsizliktir. Hiçbir düşünce anlamlarının ziyan olmasını hak etmezken, kifayetsiz bırakılmak da ne acıdır. Kifayetsiz düşünce, Meriç için hürriyetsiz düşüncedir. Meriç peşinde koştuğu hürriyeti önce düşüncede arzular. Düşünmek eylemine mahsus bir hürriyet meselesinde değil de; düşüncenin usulca sokulduğu, düşünenin ferahla soluklandığı anlam usaresi meselesinde arzular. "Ey güzel hürriyet! Ne efsunkâr imişsin, esaretten kurtulduk ama senin esirin olduk" sözlerini iştirerek, Meriç

⁴"İstihsal" kelimesi için ayrıca bakınız:

<http://ctle.pau.edu.tr/osmtr/index.php>

Meriç, "elde etmek, üretmek" fiillerinin karşıladığı "istihsal" kelimesini; düşünce üretimi, içtimai (toplumsala ilişkin) değer üretimi gibi ifadelerin taşıdığı anlamları aksettirmek amacıyla kullanmaktadır.

(2008c: 207), Namık Kemal'de duraksar. Fakat emindir ki ilerler; hürriyet uğruna hürriyetsiz kalmak değil de hürriyetsiz düşünceden; dilden mahrum kalmaktan korkar.

“Düşüncenin doğabilmesi için evvela bir dile ihtiyaç var”dır (Meriç, 2009d: 139). Meriç, Namık Kemal'de şüpheyi görebilmektedir. Tanzimat ile birlikte bir düşünce hürriyetinden söz edebilmenin ne kadar zor olduğunu, Namık Kemal'in sezebildiğine işaret eder:

Unutulmasın ki, gerçek dünyada değil, şiirin büyüdü ülkesindeyiz. Şair kime kızmış? Bu hürriyet, nasıl bir hürriyet? Kimin kime karşı hürriyeti? Nesrin hendesinden, nazmın uğultulu alaca karanlığına kaçan Kemal, bir belagat humması içindedir. Şiirin o nesil için bir oyun olduğunu biliyoruz.

Aldanma ki şair sözü elbette yalandır
diyen şaire selam!

(Meriç, 2008c: 207).

Peşi sıra Meriç'in (2009d: 139) “Bir Osmanlı şiiri vardır, ama bir Osmanlı nesri yoktur. Oysa nesirsiz düşünce olmaz” sözünü hatırlamak gerekir. Meriç iki ayrı eserinde meselesini inceliğe işlemektedir. Meriç, *nesrin hendesesi* ifadesinde dilin, anlamın kavranabilmesine imkân veren dizilişini vurgulamaktadır. Düşüncenin dilde kıymet görebilmesi için “nesirsiz düşünce olmaz” diye tembihlemektedir. Ona göre düşünce dile ihtiyaç duyar; dil ise yaşanmışlığa, kültüre değil ama yalnızca irfana...

Meriç, Fuzuli'nin “aldanma ki şair sözü elbette yalandır” mısrasında düşüncesini metafora taşımaktadır. Eğer şairin sözü yalan ise şair Namık Kemal yalan söylemektedir. Fakat Namık Kemal yalan söylemekte ise sözü doğru sözdür. Söz doğru ise Namık Kemal yalan söylemektedir. Fakat Namık Kemal yalan söylemekte ise sözü doğru sözdür. Söz doğru ise... Oysa hakikat, süreçsizliğin içerisinde hürriyetsiz düşüncedir.

Tanzimat ile birlikte Meriç'e (2008c: 235) göre “düşünce... hayide kalıpların mahbesinde (kelimelerin gelişmiş ve bayağı bir şekilde kullanılması, anlamından yoksun bırakılması) çırpınıp durur”, yazıktır ki; “düşünce bir türlü kendi olamaz”. Modernleşmenin süreçsizliğindeki *bu ülkede*, “alfabe devrimi, arkasından dil devrimi... Hafızasını kaybeden nesiller yeni bir dil öğrenmek zorunda” kalırlar (Meriç, 2008c: 238). Meriç için mesele, ötekinde değil; kendindedir. Ötekine benzemek değil; kendi kalamamaktır. Meriç'in tahayyül ettirmek istediği açıktır: Geleceğin inşası geçmişin motiflerini taşıdığı takdirde mümkündür. Dil, bilinmelidir ki; düşüncenin kalemidir. Düşüncenin sokulduğu her bir kelimenin, damağa vuran dilden, ışıldayan zihne, manasıyla; toplumun mazisini hatırlatırcasına ve düşünceyi hür kılarcasına üşüşmesi gerekir.

4. Düşüncesiz hürriyet

Düşünce ile çığlık bağdaşmaz (Meriç, 2008a: 95).

“Hürriyet önce bilmek, sonra yapabilmektir” (Meriç, 2009d: 240). Meriç'in düşün dünyasında (2009d: 116) hürriyet, insanın kendi yolunu kendi çizdiği tehlikelerle dolu bir dünyadır. Meriç'e (2008a: 96) göre Türkiye'de topluma “bahşedilen hürriyet, ölmek ve öldürmek hürriyeti”dir. Bu hürriyetin adı olsa olsa düşüncesiz hürriyet olabilir. Hürriyetsiz düşünceden; düşüncesiz hürriyete nasıl mı gelindi? “Kavgı insanla kader arasında değil artık, insanla kelime arasında. ...ve en tehlikelileri, toprağımızda doğmayanlar”dır der, Meriç (2008a: 79). Türkiye'de

modernleşmenin süreçsizliği, şüursuzluğun neticesinde akıbeti tek bir kelimenin eline bırakır: Artık Tanrısız bir dünyada yaşamı anlamlı kılan siyasal ve sosyal doktrin olan kelime; ideoloji, kaderi çizer (Meriç, 2009d: 36-40). Yaşamamış tecrübelerin içtimai kurgusunda topluma, ideolojiler kılavuzluk eder. Genç (2010: 386), Meriç'in “fikir diye anti-komünistlikle programlanmış gençliği kucaklayıp başka bir ülkeye kaçırmak istedi”ğini ifade ederken; Alkan (2010: 387) “zihnimdeki keskin köşeleri o törpüledi, renkler dünyasında ara tonları onunla seyrettim” demektedir. Köksal (2010: 390) 1980'li ve 1990'lı yılları “siyasal çelişkiler sağ-sol bağlamında çok fazla konumlanmıyor ve daha çok İslamcılık, laiklik veya milliyetçilik, kozmopolitlik tartışmaları yapıyordu” sözleriyle anmaktadır.

Meriç'e (2008d: 269) göre “ideolojiler tasavvurlar bütünüdür, ama bu tasavvurların çok defa ‘şuur’la bir alakası yoktur”. Dahası “Cemil Meriç'in gözünde, (Türkiye'de) 70'li yılların öğrenci ve gençlik olayları da toplumda ortak normların çökmüş, yenilerinin de tesis edilememiş olmasından” kaynaklanmaktadır (Cangızbay, 2006: 538).

Türköne (2010: 62) kendi yaşamından bir kesiti, Meriç'i haklı çıkarırcasına şu sözlerle anlatmaktadır:

İdeoloji kutuplarından birinde, ölesiye vuruşlardandım. Ortaklık kan gölüydü. Ölüm, hem de o genç yaşta doğal; yaşamak, inanılmaz şanstı. Bir ideal uğruna, bir fikir uğruna, soyut değerler uğruna yaşamla ölüm arasındaki çizgi yok edilebilirdi. Sonra, amalarla başlayan, neden ve niçinlerle devam eden sorular yığılıverdi önüme. İdeolojiler bayattı, sığdı, tat vermiyordu; ölüm, bir haksızlıktı.

“...12 Eylül askeri müdahalesi sonrasında fikri bunalım ve arayış döneminde, kuşkusuz zihin açıcı etkisi olmuştur. 1970'lerde de siyasal kargaşanın berisindeki fikri fukaralıktan rahatsız olanlara ‘el ediyordu’ Meriç, ‘Bilmek kıyas etmektir.’ demişti” sözleriyle Bora (2010: 73), Meriç'in hürriyete dair fiiliyatın beşerî yönünden beklentisine ışık tutmaktadır.

Hürriyet, bilmek; bilmek, kıyas etmek ise Meriç için kıyas etmek, hürriyettir. Ve Meriç, hürriyetini sıkı sıkıya kucaklamaktadır. Bundandır ki; Meriç ışığın geldiği yere yüzünü döner, ışığa bezenir ve gölge etmez; hatta serazat bir düşüncenin peşinde azade bir düşün insanını, tevazuuyla kendisinden ziyade tarif eder: Düşüncenin hürriyeti, düşünürün hürriyetindedir. Düşünür coşkun ve daha ateşli olsa hürriyetini tehlikeye düşürür. Daha inanmış, daha kabadayı yahut da daha uysal olsa, hürriyeti bir partinin lehine soysuzlaştırır. Militan, öfke ve merhametsiz kavga anlarında, hür düşünce(nin) insanını yok eder (Meriç, 2009a: 199). Öyleyse Meriç'in düşün dünyasında hürriyetin düşüncesi, düşün insanını hür kılar; hür düşün insanı ise düşüncesi hür kılar.

5. Sonuç

Toprağın bereketlenebilmesi için suya, insanın bereketlenebilmesi için ise huya ihtiyaç vardır. Suyun serinliği toprak kokusunda hissedilirken; huyun derinliği insan huzurunda hissedilir. Bundandır ki; Meriç'in anlam dünyasında modernite, kusursuz insanın huzursuz insan olduğunu unutturan bir zaman mefhumu olarak tahayyül edilmektedir. Huzursuzluğun sirayet ettiği bir insan, kaçınılmaz biçimde düşüncelerin sığılığında boğulmaktadır.

Hürriyet bir kelimenin ötesinde huzur bulan huyun görüldüğü bir silüettir. Türkiye’de ise hürriyet; topluma, tevarüs eden huy yerineecessüs⁵ eden huyun görüldüğü bir silüettir. Ancak Meriçecessüsü kendinde yeniden tarif ederek; huyunu gösterir. Tecessüs Meriç’te, yeni düşünceleri keşfe götüren merak duygusuna bürünür. Ve Meriç, hürriyetin peşine düşer: Kelime olarak hürriyeti “haddizatında, insanın bütün melekelerini geliştirmesi, bütün imkânlarıyla yaşaması, kendini insan olarak idrak etmesi ve bunu yaparken de hiçbir baskıya maruz kalmamasıdır” (Şenel: 2010:299) diye tarif eder.

Fakat Meriç için kelime harf birikintisinden fazlasıdır. İfade aracı olarak kelimenin mahiyetinde yaşanmışlık barınmaktadır. Dolayısıyla Meriç’in hürriyet ile ilişkisel düşünce üretmesi tutarlılıkla bağdaşmaktadır. Bu bağlamda Meriç’in hürriyet ile ilişkisel düşüncesi; Türkiye’de siyasal düşünce perspektifinde modernleşmenin, batılılaşmak ve çağdaşlaşmak kurgusunda görünür kılınmaktadır. Meriç, düşünceyi realite olarak gördüğü toplumun yaşanmışlığında değerlendirmektedir. Düşünce, yeşerdiği içtimai varlığın diline ve dilinin kelimelerine ihtiyaç duymaktadır. Ancak Türkiye’de modernleşmeyle birlikte içtimai varlık olan toplum kendi oluş koşulları dışında değişmektedir. Böylelikle dil yaşanmışlıktan mahrum kaldıkça düşünce hürriyetten; hürriyet de düşünceden mahrum kalmaktadır.

Kaynaklar

- Ahmet Mithat Efendi (2013), *Üss-i İnkılap*, (Haz.: İdris nebi Uysal), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Alkan, Ahmet T. (2010). Kelimelerin Rengini O Fark Ettirdi. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 387). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bora, T. (2010). Cemil Meriç: Düşman Dünya ve Kelimeler. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 68-77). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Cangızbay, K. (2006) .Cemil Meriç Üzerine. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Muhafazakârlık* içinde (ss. 533-538). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Enkvist, Nils E. (1985). Text and Discorse Linguistics, Rhetoric and Stylistics. Teun A. Van Dijk (Ed.). *Discourse and Literature* içinde (ss. 11-38). Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Compony.
- Genç, N. (2010). Büyüyünce Cemil Meriç Olacağım. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 386). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Givon, T. (2008). Coherence in Text vs. Coherence in Mind. Teun A. Van Dijk (Ed.). *Discourse Studies Vol II* içinde (ss. 258-303). London: Sage Publication Ltd.
- Göle, N. (2007). Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine. Tanıl Bora ve Murat Gültekin (Ed.). *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce Batıcılık* içinde (ss. 56-67). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köksal, D. (2010). Eleştirel Bir Milliyetçiydi. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 390). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Meriç, C. (2008a). *Bu Ülke*. (Haz: M. Ali Meriç). 20. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008b). *Jurnal Cilt 2 1966-1983*. (Haz: M. Ali Meriç). 15. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008c). *Mağaradakiler*. (Haz: M. Ali Meriç). 16. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2008d). *Umrandan Uygarlığa*. (Haz: M. Ali Meriç). 14. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2009a). *Işık Doğudan Gelir*. (Haz. M. Ali Meriç). 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2009b). *Jurnal Cilt 1 1955-1965*. (Haz: M. Ali Meriç). 19. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2009c). *Saint-Simon İlk Sosyolog, İlk Sosyalist*. (Haz: M. Ali Meriç). 13. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2009d). *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*. (Haz: Ümit Meriç). 12. Baskı, İstanbul: İletişim.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*. (Haz. M. Ali Meriç). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Osmanlıca-Türkçe Sözlük. <http://ctle.pau.edu.tr/osmtr/index.php>, Erişim Tarihi: 25.12.2015.
- Phillips, N. and Hardy, C. (2002). *Discourse Analysis Investigating Processes of Social Construction*. London and New Delhi: Sage Publication.
- Şenel, A. (2010). Cemil Meriç Sözlüğü. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 297-301). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. (2013). *Kuran-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Türköne, M. (2010). Cemil Meriç’in Mağarası. Murat Yılmaz (Ed.). *Cemil Meriç* içinde (ss. 62-67). 3. Baskı, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

⁵ Tecessüs: İnsanların birbirlerinin kusurlarını ve mahremlerini araştırmaktır. Kuran-ı Kerim Hucurat Suresi 12. Ayette geçmektedir. Ayrıca bkz. Kuran’ı Kerim Meali, 2013, ss. 572.